

Әнегелі
өмір

ҚҰЛЖАБАЙ ҚАСЫМОВ

КАЗАК
УНИВЕРСИТЕТІ
БАСПАҒЫ

Ә Н Е Г Е Л І Ө М І Р

К. Камин

*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Ғылыми кеңесінің шешімімен
бекітілген*

Бас редактор: Ғ.М. Мұтанов
Орынбасарлары: Б.Ө. Жақып
З.А. Мансұров
Жауапты хатшы: Н.Е. Қопабаева

Редакциялық жұмыс тобы:
М.Ә. Бектемесов
М.Қ. Дауылбаев
Б.Ж. Часакбай

Редакторлар: А. Ауанова
Г. Бекбердиева
Э. Сулейменова

Беттеген: Н. Қопабаева
Мұқабасын көркемдеген: Н. Нұрәділ

Редакция мекенжайы:
Алматы қ., Әл-Фараби даңғ., 71,
«Қазақ университеті» баспа үйі
тел.: 221-11-74

**Республикалық «Өнегелі өмір»
сериялық кітап редакциясы
қоғамдық кеңесінің мүшелері**

Кенес төрағасы: О.О. Сүлейменов

Әбдіжәміл Нұрпейісов
Әбілфайыз Ыдырысов
Әбіш Кекілбаев
Болат Көмеков
Кенжеғали Сағадиев
Қуаныш Сұлтанов
Мәулен Әшімбаев
Мұхтар Құл-Мұхаммед
Мырзатай Жолдасбеков
Нұрлан Оразалин
Сағымбай Қозыбаев
Сауытбек Абдрахманов
Сейіт Қасқабасов
Сұлтан Сартанов
Уахит Шәлекенов

66-шығарылым

АЛДЫМЫЗДАҒЫ АҚЫЛШЫ АҒАМЫЗ ЕДІ...

Құлжекеңнің бақилық болғанына да жылға жақын уақыт болып қалыпты... Уақыт пен күнделікті тіршілік, қаза қайғысы мен өкініштерге байланысты сезімдер біршама мұқалтқан тәрізді. Ол кісі өмір жолының тек 1972–1980 жылдары арасындағы бөлігінде, С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінде қызмет істеген кезеңінде қол астында жұмыс істегенімде көргенім мен білгенімді баяндамақпын.

Мен Құлжабай Әбдікалықұлы Қасымовтың отбасы тұрған ауылда туып-өстім. Ауылдың аты – Талапты. Алғаш рет мектеп табалдырығын аттап, бірінші сыныпқа барғанымда, педагогикалық училищені жаңа ғана бітіріп келген, жап-жас мұғалім: «Балалар, сендер бүгіннен бастап бірінші кластың оқушысысындар. Мектепке білім алу, ақылды болу үшін келдіңдер. Егер білімдерің көп болса, кейін ел сыйлайтын үлкен ағайлар мен тәтейлер боласындар. Сондықтан, мектеп бітіргеннен кейін оқуларыңды Алматыда жалғастыра алатындай білім алыңдар, ана Құлжабай ағаларыңдай. Ол астанада математикада оқып жатыр дейді ғой» – деді. Мен ағаның атын алғаш рет осылай естіп едім. Сол орта мектепте оқыған кезімізде басқа ұстаздарымыз да ол кісінің көрші ауылдағы орта мектепті, университетті үздік бітіріп, оқуын Мәскеу аспирантурасында жалғастырып жатқандығын айтып, бізге үлгі тұтушы еді. Сондықтан Ағамыз өзінің үздік оқуы мен үлгілі тәртібі арқылы көптеген жасөспірім жерлестеріне үлгі болып, оларға сырттай тәрбиеші, жол көрсетуші, ұстаз болды десем артық болмас. Сол кісідей болсақ, онымен сөйлессек деп армандаушы едік. Ол кезде біз бала болғандықтан, кездесіп, әңгімесін тыңдайтын жағдай болмады. Ағай ауылға келгенде тек сыртынан ғана бір-екі рет көрегенім бар, ол кісі көше қыдырып жүрмейтін, өз аулаларынан шықпайтын. Бір келгенінде інілерін жинап алып, әкесінің жаңа үйінің негізін цементтен құйып жатқанын көріп, ол кісінің ешқандай жұмыстан тартынбайтындығына сүйсіндік.

Жалпы, Қасымовтар отбасын ауылдастарының барлығы да сыйлайтын, үлгі тұтып, айтып жүретін. Олай болатын жөні де бар ғой. Ағайдың әкесі – Әбдіқалық ақсақал Ұлы Отан соғысының ардагері,

майдандағы ерліктері және соғыстан кейінгі ерелі еңбектері үшін Кеңес Одағының бірнеше ордендері, медальдарымен марапатталған, елге, қоғамға еңбегі сіңген сыйлы азамат. Қарапайым, ақкөңіл, көп нәрседен хабары бар, өте әңгімешіл жан еді. Анасы – Күлсағира әжейіміз соғыс кезіндегі тылдағы қиыншылықтарды басынан өткізген, жан жары майданнан жарақат алып оралғаннан кейін оған барынша жағдай жасап, алты ұл мен бір қызды туып, мәпелеп өсірген, үй шаруасының қамын жасаумен өткен кісі. Көп сөйлемейтін, бірақ, әңгімесі мағыналы, мейірімді ана еді.

Бұл кісілердің екеуі де тоқсаннан артық өмір сүрді. Ал Күлсағира әжейіміздің анасы, Құлжекеңнің әжесі, бір ғасырдан астам өмір сүрген адам (бала кезімізде ол кісіні де көрдік). Өмір ұзақтығы да тұқым қуалайтыны белгілі ғой, сондықтан Құлжекең де тоқсаннан артық өмір сүретін шығар деп ойлаушы едім. Бірақ олай болмай шықты, ол кісі жетпісінші жылдары көлік апатынан қатты жарақат алып, операция жасатып аман қалып еді, соның әсері ме, әлде мінезі өзіне тартқан, ерекше жақсы көретін қызы – Динараның мезгілсіз ерте қайтыс болуы әсер етті ме, әйтеуір, Бәтима жеңгейіміздің ерекше мейірімді күтіміне, қамқорлығына қарамастан Құлжекең сексен жасты ғана игерді.

Қасымовтардың балаларының барлығы да оқуға, білім алуға құштар еді. Әлі есімде, біздің бірінші сыныпта оқитын кезіміз: ағаларының күнде мектепке барып, оқып жүргенін көрген, алты ұлдың ішінде ерке өскен Сәуле «Мен де оқу оқығым келеді» деп, жасы жетпесе де, тізімде жоқ болса да бір тоқсандай сабақтан қалмай, бізбен бірге оқыған.

Қасымовтар балаларының барлығы да еңбекқор, кішіге қамқор, ақкөңіл болып өсті. Оқушылардың жазғы демалысы кезінде колхоздың қант қызылшасының шөбін отау, шабылған шөпті шөмелелеу сияқты жұмыстарға біздер де қатысушы едік. Бірнеше дүркін менен екі сынып жоғары оқитын Еділмен осы жұмыстарды бірге істедік. Ол берілген жұмысты менен әлдеқайда тез әрі сапалы орындап, сәл демалғаннан кейін маған көмектесіп те үлгеруші еді.

Ал Алматыда, жоғары оқу орнында оқитын Әділ ағамыз ауылға келгенде, сен кішісің демей, біздерге қаланың өмірін, студенттік қызықтарын әңгімелеп беретін. Ол өте әдемі киінуші еді, өте талғампаз болатын, осы жағынан біз оған еліктейтінбіз. Інілерінің барлығына үлгі болған Құлжабай ағамыз бала кезінде осы қасиеттердің барлығының да иесі болғанын замандастары айтып отыратын.

Балалық шағымызда осындай үлгі болған ағамызбен бетпе-бет кездесіп, сөйлесу тек 1972 жылы ғана мүмкін болды. Ол кезде мен С.М. Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің механика-математика факультетін бітіріп, есептеу математикасы кафедрасында қызмет істеп жүргенмін. Заман талабына сай жаңа мазмұнды мамандар даярлайтын Қолданбалы математика факультетін ашу және Есептеуші машиналардың математикалық жабдықтауы кафедрасын құру мақсатымен Құлжекең университет ректоры, профессор Ө. Жолдасбековтың шақыруымен ҚазМУ-ға республика Ғылым академиясының математика институтынан ауысып келіпті дегенді естіген соң, ағайдың кабинетіне сәлем беруге, тағайындалуымен құттықтауға бардым. Ол кісі жылы қарсы алып, жайымды сұрастырғаннан кейін мені ішке тартып, жасыма, университетті кеше ғана бітіргеніме, тәжірибемнің аздығына қарамастан, ашылатын мамандықтың болашағын, мамандардың қандай талаптарға сай болуы керектігін, өзінің алдағы мақсаттарын, істерінің жоспарын айтып берді. Бұрын қол жетпес, таудай биік санайтын ағамыздың осындай қарапайымдылығы, кішіпейілділігі және мені өзімен бірдей деңгейге қойып әңгімелесуі таңғалдырды, сүйсіндірді. Осындай сезімдер әсерінен мен ойланбастан Құлжекеңнің жаңадан ашқан кафедрасына ауыстым да, сол кісінің ғылыми бағытында зерттеулер жүргізуге бел будым.

Ол кісі ғылыми зерттеулер жүргізу жұмыстарын ұйымдастыру мақсатында семинар ашып, сонда алдымен өзі баяндама жасады. Өзінің ғылыми зерттеулерімен, алған нәтижелерімен таныстырып барып осы бағытта шешілмеген мәселелерді (олардың кейбіреулері әлі күнге дейін шешілген жоқ) алдымызға жайып салып, олармен шұғылдануға шақырды. Құлжекеңнің ғылыми жетекшілігімен жұмыс істеп жүрген шәкірттері мен зерттеуге енді ғана кіріскен немесе кіріспекші болғандар, кейіннен өздерінің зерттеу нәтижелерін талқылайтын арнайы семинар жүргізу жайында ұсыныс жасады, ағай оны құптады. Оған қатынасатындардың ішінен есімде қалғандары: М. Кітапбаев, Жакыпов Жангелді, Бүркітбаев Жанарбек – бұлар да бұл дүниеден өткен. Семинардағы баяндама кезінде, қызу талқылау кезінде Құлжекең үндемей отырушы еді. Ешкімнің сөзін бөлмейтін. Кейіннен білдік: бұл да Құлжекеңнің сыпайылығы және оқушыларының өз пікірлерін негіздеп, оларды қорғауды үйренсін деген педагогикалық тәсілі екен ғой. Ең соңында өз пікірі мен бағасын қысқаша ғана айтатын, ешқашанда нәтижең нашар немесе зерттеулеріңді баяу жүргізесіңдер деп

айтқанын естімешпін. «Жаксы нәтиже тез келе қоймайды, ол негізгі білімнің тереңдігін, көп көлемді, ауқымды ізденістер мен зерттеулерді қажет етеді, ал оған уақыт керек» дегенін естігем. Сондықтан болар, ағай сырты жылытыр, ал мазмұнында көптеген кемшіліктері бар, асығыс, үстіртін жасалған ғылыми жұмыстарды жақтырмаушы еді. Олардың кемшіліктерін шәкірттеріне көрсетіп, асығыс жүргізілген жұмыс екендігін айтып отыратын. Сондықтан, ағай шәкірттерін негізінен жоғары оқу орнында біршама уақыт мұғалім болып қызмет жасағандар арасынан алуды жөн көретін, олар үстіртін жұмыстар жасамайды деп есептейтін.

Көңіл күйі көтеріңкі кездері шәкірттеріне Мәскеу математиктері, әсіресе Мәскеу мемлекеттік университетінің математиктері жөнінде неше түрлі қызықты оқиғаларды әңгімелеп беретін. Әңгімеге тиек болатын ғалымның зерттеу бағыттары мен алған нәтижелерін де ұмытпай қосып айтып отыратын. Бұндай әңгімелер кезінде өзімізді тәрбие сабағында отырған студент сияқты сезінетінбіз.

Мәскеу, Ленинград сияқты ғылыми орталықтардан ғалымдарды шақырып, студенттерге, аспиранттарға және мұғалімдерге арнап дәрістер оқытатын, семинарлар ұйымдастыратын. Сондағы мақсаты: ғылымға қызығушылығы бар жастар үшін Ресейдің ғылыми орталықтарына жол ашу еді. Осы орталықтардағы ғалымдар да Құлжекеңді сыйлайтын. Сол таныс ғалымдары арқылы көптеген оқу озаттарын орталықтарға ауыстырып, оқуларын сонда жалғастырғызды. Бұл үшін студенттерден ешқандай шығын шықпайтын. Кейіннен солардың арасынан ірі-ірі ғалымдар шықты. Бұл да ағайдың адамгершілігі, әкелік қамқорлығы, тіптен, еліміздің болашағын ойлағандығының куәсі.

Өз факультеті студенттеріне әкелік қамқорлықпен қарайтын: мұғалімдерге балалар үйінде тәрбиеленгендер, жетімдер және отбасы жағдайы төмен студенттер жайында ескертіп, оларға ерекше ықыласпен қарау керектігін баса айтушы еді. Студенттік топтардың көшбасыларымен кездесулер өткізіп, олардың мұң-мұқтаждықтарын анықтап, олардан қолынан келген көмектерін аямайтын. Осыдан ағайдың кішіпейілділігі мен адамгершілігін, кішілерді сыйлайтындығын, әлсіздерге пана болғандығын көреміз.

Құлжекең өзі басқаратын ұжым мүшелерінің отбасы жағдайларына да көңіл бөліп, қажет жағдайларда университет басшылығынан сұрап, оларға материалдық көмек алып беретін. Ұжым мүшелерінің

демалып, тынығуына да жағдай жасайтын. Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының ректоры болып тағайындалғанша, жыл сайын оқу жылы аяғында кафедра мүшелерін ұйымдастырып, табиғат аясына шығарып демалдыратын, сонда көк үстінде аунап-қунап бір сергіп қалушы едік, жыл бойы шаршағанымызды ұмытатынбыз.

Өмірінің жетпіс жылға жуығы қалада өтсе де Құлжекең әркез елді аңсап, ауылды ыстық ықыласпен еске түсіріп, бала кезіндегі, мектептегі болған әңгімелерін қызық қылып айтып отыратын. Ағай «Ауылым» әнін жақсы көретін, әсіресе оның мына шумағын ауылдың нағыз сипаттамасы дейтін:

Жастығымның куәсі
Шұркыраған ауылым.
Жусаны мен жуасы
Бұркыраған ауылым...

«Сіздің талантты, танымал математик екеніңізді білеміз, ал іні-қарындастарыңыздың ішінде сіз сияқтылары бар ма?» – деген сұраққа Құлжекең: «Өзімнен кейінгі інім Меретайдың қабілеті жан-жақты, менде ондай қасиеттер жоқ» – деп жауап берген.

Бірде Құлжекеңе: «Сізден көптеген аспиранттар мен ізденушілер диссертацияларын қорғады, солардың ішінде сізге қайсысы ұнады?» – деп сәл қисықтау сауал қойылыпты. Құлжекеңнің жауабы: «Бәтима Жұматаевна!».